

Nieuws over Oud

Boerenbedrijf toen en nu (1)

Column: Witlof

Een komfoor uit Tull en 't Waal

Over de Trip gesproken...

Tentoonstelling over winkels in Schalkwijk en Tull en 't Waal

De Mangel

Laden voor kostbaarheden

Voor paal gaan staan (2) Provinciale grenspalen

Waakmeester insignes en een kruiwagenwiel

In dit nummer...

Boer

“Handmelken heb ik niet meer meegemaakt...”

p.4

Komfoor

Een komfoor is een aardewerken pot waarmee je voedsel warm kon maken of houden.

p.12

Wiel

Het wiel van de grintkruiwagen dat wij kregen is daarom extra smal en met twee smalle opstaande metalen randen. Dat lijkt lastig rijden maar op gladde planken geeft dat juist extra grip.

p.22

Nieuws over Oud

Door de medewerking van (oud-)Schalkwijkers zijn we er in geslaagd om weer een gevarieerd nummer van *Nieuws over Oud* te maken. Deze keer opnieuw zowel over de oude als de “recente geschiedenis”.

De voorbereiding voor het nummer van april 2024 is al gestart. Uw stukjes voor *Nieuws over Oud* zijn daarom zeer welkom! Bel (06 - 22 56 29 96) of mail naar de redactie via info@museuminschalkwijk.nl. Wij zijn altijd bereid om u te helpen met het maken van ‘een stukje’. Wilt u het verhaal liever aan ons vertellen dan opschrijven? Dat kan ook!

Over het museum

Vanaf eind september hebben we een nieuwe tentoonstelling over de voormalige winkels van Schalkwijk en Tull en ’t Waal met de veelzeggende titel *Voorheen was alles te koop in Schalkwijk en Tull en ’t Waal*. Deze tentoonstelling duurt waarschijnlijk

tot eind januari 2024. U heeft dus nog twee kansen (de laatste zondag van november en van januari) om de tentoonstelling te bekijken.

Paar keer meehelpen

We zijn nog steeds op zoek zijn naar mensen die onze vaste kern willen versterken door af en toe mee te helpen. Kennis van de geschiedenis van Schalkwijk en Tull en ’t Waal is niet nodig. Die kennis krijgt u al doende.

Van onze penningmeester

In 2024 blijft de jaarlijkse bijdrage gelijk. In april krijgen de donateurs bij *Nieuws over Oud* een verzoek om die bijdrage te betalen. Zie de mededeling van de penningmeester elders in dit blad.

Gebruik voor uw adreswijzigingen het nieuwe mailadres van onze administratie: schalkwijks.museum.adm.@outlook.com. Graag met vermelding van uw nieuwe en oude adres.

En verder...

Boerenbedrijf toen en nu (1)	4
Bericht van de penningmeester	10
Column	11
Een komfoor uit Tull en ’t Waal	12
Over de Trip gesproken...	14
Tentoonstelling over winkels in Schalkwijk en Tull en ’t Waal	16
De Mangel	19
Laden voor kostbaarheden	20
Voor paal gaan staan (2) Provinciale grenspalen	21
Waakmeester insignes en een kruiwagenwiel	22
Colofon	23

Boerenbedrijf toen en nu

(1)

Theo de Wit vertelt

Christ Essens

Op 10 september 2023 was het Open Monumentendag en was de tentoonstelling over de Boerendagen voor de laatste keer in het museum te zien. Ter gelegenheid daarvan ging Theo de Wit (67 jaar) 's ochtends in gesprek met een groep bezoekers over het boerenbedrijf van toen en nu. Ben van der Werf was gespreksleider en de bezoekers hadden ook allerlei vragen. Het was een levendig gesprek van bijna een uur. Er kwam zoveel aan de orde dat niet alles verwerkt kon worden in dit verhaal. 's Middags kwam Antoon van der Gun zijn verhaal vertellen. Dat komt in het volgende nummer van Nieuws over Oud aan de orde.

Leven lang agrarisch

Theo is zijn leven lang al agrarisch actief. Hij is geboren in de boerderij van zijn ouders aan het Overeind 39. De witte boerderij naast het bakhuis waar voor 2002 het museum van Schalkwijk en Tull en 't Waal was gevestigd.

Theo kwam op de boerderij te werken toen hij van school kwam en is sindsdien altijd boer

gebleven. Door de ruilverkaveling kon hij in 1990 een nieuwe boerderij kopen aan de Tetwijkseweg. Daar hebben Theo en zijn vrouw een melkveehouderij.

Ten opzichte van 50-60 jaar geleden is er erg veel veranderd. Theo: "De koeien geven veel meer melk en er is meer geautomatiseerd. Maar je bent nog net zo druk. Je bent anders druk, ook op kantoor. Daar wordt je

helemaal gek van. Je bent nu bezig met allerlei regeltjes en dingetjes."

Daarover later meer.

De oude boerderij

De oude boerderij stamt waarschijnlijk uit het begin van de 18e eeuw. In het voorhuis woonde de familie De Wit. In het achterhuis, op de deel, zat het bedrijf.

De boerderij is in de loop der jaren aan de binnenkant behoorlijk verbouwd om hem aan te passen aan de moderne tijd.

“Toen wij weg gingen, dat is ook al weer 33 jaar geleden, toen was er ook al verbouwd. Vroeger zat er een hele grote schouw in de voorkamer. Daar stonden dan 12 borden op, van elke maand een bord. Daar werd dan een vuur gestookt. Dan werd het daar wel warm, onder die schouw, maar in huis niet. Dus die schouw hebben ze er uit getimmerd en een kachel neergezet en een muur neergezet. De tegeltjes in de schouw zijn ook verdwenen.

De kelder en de opkamer zijn wel blijven zitten. Dat was een boogkelder, met gewelven. De kelder liep soms ook onder

water. De boerderij stond vrij hoog maar toch als het heel nat was dan kwam er water in. Ik weet nog wel toen we de boerderij aan het verkopen waren. De avond daarvoor hadden we de kelder heel mooi droog gemaakt. De makelaar kwam toen kijken en ging meteen naar de kelder. Droge kelder zei hij? En plons, het stapte meteen in het water. Dat was dus niet echt een droge kelder.”

De koeien stonden in twee rijen op de deel met de koppen naar elkaar toe, naar de voegang. Achter de koeien was een goot, de groep, waarin de mest en urine verzameld werd. “Die goot moest je uitmesten met een schep en een kruiwagen. Dan reed je het naar buiten op de mesthoop. Later is het drijfmest gekomen, met roosters achter de

koeien. De mest ging dan vanzelf naar de put. Mest drijft op water.

De mest van de afkalfstal, waar de koeien kalven, daar komt mest vrij met stro. De kalveren lopen nu ook nog op stro, die moeten ook een keer verschoond. Dat gaat dan naar de mesthoop. Die is waterdicht en ommuurd en daar zit een afvoer in voor de mestsappen naar een put.”

Stalraampjes en klompjes

Doordat de koeien in twee rijen naar elkaar toe stonden in de lengte van de boerderij, kon je aan het aantal stalraampjes van de deel ongeveer zien hoeveel koeien een boer had. Dat was vroeger, vóór de tijd van Theo, belangrijk als je een partner zocht. “Dan moest je kijken

naar de koestralraampjes en het aantal klompjes, als het een heel groot gezin was. Je moest dan kijken naar zoveel mogelijk stalraampjes en zo weinig mogelijk klompjes. Dan had je rijke schoonouders. Dat werd zo gezegd, maar dat was eigenlijk maar praat.”

In de praktijk ging het natuurlijk anders. Je kwam elkaar bijvoorbeeld tegen bij verenigingen (bijvoorbeeld de KPJ) of de kerk. Een van de bezoekers vertelde over de tijd van haar vader (geboren in 1921) en de zus van haar vader. Zij had kennis gemaakt met een boer die aan haar opa kwam vragen of hij met haar om mocht gaan. Maar dat mocht niet omdat hij een boer ‘beneden haar stand’ was. Een paar jaar later mocht het wel.

Ruilverkaveling

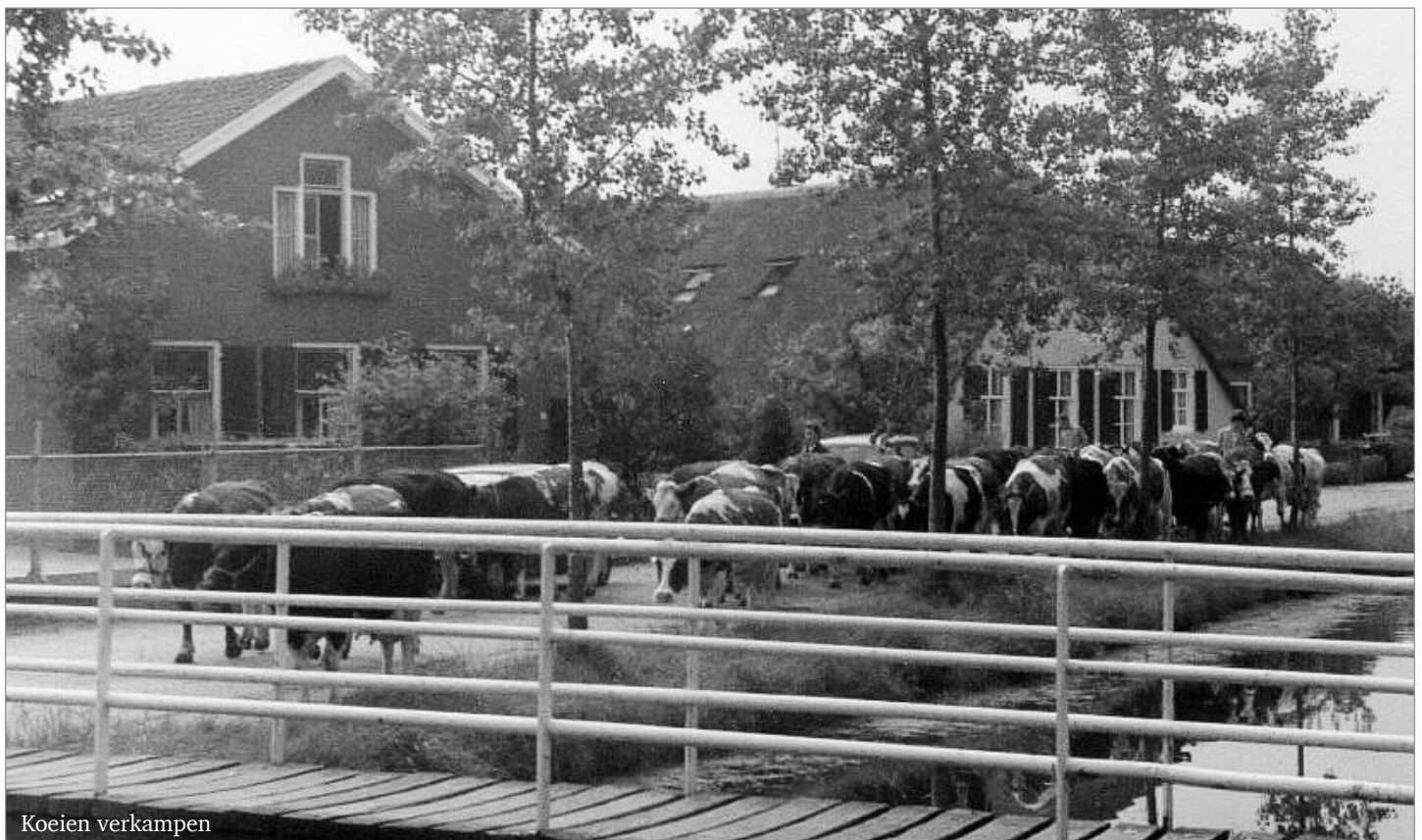
Het land van het bedrijf van Theo en dat van de burens aan het Overeind lag verspreid over het dorp. Theo vertelt: “Alle boeren die hier aan deze kant van het Overeind woonden, die hadden ook land aan de overkant van het spoor. Ze hadden een eigen overweg en gingen melken aan de andere kant van het spoor. ’s Morgens gingen ze met een karretje met melkbussen aan de andere kant melken. De koeien moesten er ook overheen en dat ging dag en nacht door. Dat ging nog wel eens mis. Er kwam wel eens koe onder de trein, en trekkers en kranen. De NS wilde het op een gegeven moment ook niet meer. En zo was het ook een van de items van de ruilverkaveling om de spoorwegovergangen weg te poetsen. Met de ruilverkaveling hebben mijn buurman en ik een boerderij gekregen aan de overkant voor al die eindjes van de

boeren die aan deze kant woonden. Ik heb mijn stukje ingeleverd voor de andere boeren.”

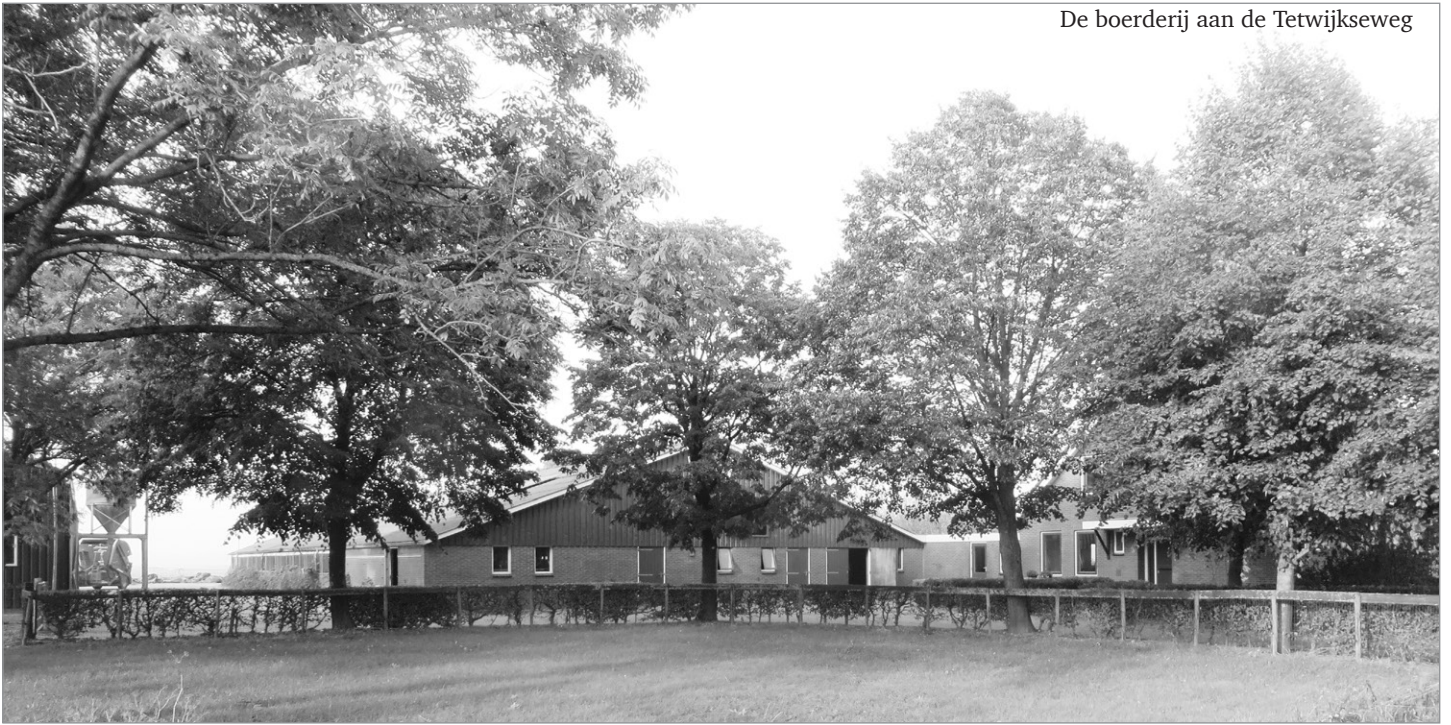
Koeien verplaatsen

“Verplaatsen van koeien van het ene perceel naar het andere gebeurde vroeger ook gewoon over de weg. Zou ik tegenwoordig niet meer aanraden. Wij hadden toen land bij de brandweerkazerne. Dan moesten de koeien vanaf het Overeind helemaal daar naar toe. Dan werd de hele familie ingehuurd en dan gingen we daar naar toe. Normaal liepen we mee en gingen we voor alle hekken staan. Dat was een groot feest.

Op een keer troffen we het slecht, toen kwam de bus ook net aan. Die had haast en ging zitten douwen.

Koeien verkampen

Maar als zo'n bus gaat duwen, vliegen de koeien overal heen. Ik weet nog dat ik bij de dokter met een koe achterom kwam. De dokter stond te kijken, 'wat gebeurt hier?'

Toen moest mijn vader nadat de koeien verhuisd waren met een doos sigaren naar al die mensen om het weer goed te maken. De koeien waren door de tuin gestruind. Niemand had meer een hekje en zo, weetje wel. Vroeger waren het allemaal van die flinke hekken maar nu waren het van die conifeerhaagjes. De koeien stapten daar gewoon overheen. Dat was nogal een feestje ja. Die bus moest er door maar winst had hij er niet aan. Je kunt dan beter je gemak even houden maar hij was een beetje kort van stof. Het was geen Schalkwijker de buschauffeur.

Later zijn we het ook met auto's gaan doen. Dan gingen we de koeien verplaatsen met een grote veewagen."

Melken

Melken met de hand heeft Theo niet meer zelf meegemaakt. Zijn ouders kochten op een gegeven moment een melkmachine. "Vroeger toen ik begon, ging het melken met een (vacuüm) leiding en ketels. Handmelken heb ik niet meer meegemaakt. Op stal stonden de melkbussen buiten en liep je met de emmers naar buiten en vulde je daar de bussen. In een trechter (de Teems) waar de melk in ging om te zeven. En daarna zette je de melkbussen aan de weg.

's Zomers ging je met de weidewagen het land in om te melken waar de koeien liepen. Dat ging prima maar je had ook wel eens slecht weer. De weidewagen was een karretje met een ijzeren frame. Die werd steeds groter als je meer koeien kreeg. Daar zette je alle koeien aan vast. Dan stonden ze in een rondje aan een hele grote kar. Er liep een vacuümleiding rondom de kar. Daar haalde je het vacuüm voor het melkstel.

Een weidewagen

Op een gegeven moment moesten we aan de melktank. Dan moest je eigenlijk ook aan een ligboxenstal. Die kwamen een beetje samen. Wanneer de melktank kwam, weet ik niet meer precies, ik ben geen jarenmens. Dat ging ook geleidelijk. Niet iedereen hoefde tegelijk aan de tank. Wij zijn overgestapt toen we de ligboxenstal gebouwd hebben. De tank had ook andere voordelen. Je hoefde niet meer met de bussen te slepen en je stond verdiept bij het melken.”

Tegenwoordig heeft Theo een melkrobot op zijn bedrijf. “De koe komt in de melkrobot, zo noemen we dat nu. Die komt daar binnen en die wordt herkend. Als zij dan aan de tijd is dat ze gemolken mag worden, dan wordt ze gemolken. Dan krijgt zij haar eten. Gemiddeld komt de koe drie keer per dag bij de robot. Dat is lekkerder voor het uier, vroeger molken we twee keer per dag.

Als de koe bij de robot komt en ze is nog niet toe aan gemolken worden, dan wordt ze ook niet gemolken. Er zijn koeien bij die lopen rondjes omdat ze ook wat te eten krijgen als ze gemolken worden. Maar dan krijgen ze geen eten en dan gaat de deur weer open en gaat ze weer naar buiten.”

De melk van het bedrijf van Theo gaat allemaal naar de melkfabriek. De moeder van Theo heeft nog wel kaas gemaakt. Een van de bezoekers vertelde dat op sommige bedrijven in Schalkwijk en omgeving vroeger behalve kaas ook nog wel boter werd gemaakt. Maar dat is nog langer geleden.

Hooien

Als je melkvee houdt dan heb je ook hooi nodig. Tegenwoordig gebeurt dat allemaal machinaal maar vroeger was dat wel anders. Theo vertelt: “Heel vroeger gingen ze maaien met de zeis. Op de Boerendag maaiden ze ook nog wel eens een stukje. Later kwam de paarden maaimachine, op een vingerbalkje ging een mes heen en weer, dan kon je zo rijden. Het heet een vingerbalk omdat er aan de maai-balk vingers zaten die het gras overeind en uit elkaar hielden zodat de messen die daar achter zaten en heen en weer gingen, het gras konden afmaaien.

En later met de trekker met een vingerbalk. Dat was wel een drama. Ik ben wel eens huilend thuis gekomen. Dat ding dat deed het niet, en dan ging er weer wat kapot.

In de tijd voor de pakjes hooi deden ze het hooi los op de wagen. Je moest dan eerst de zijkant maken en dan in het midden vastleggen met een nieuwe

pluk over de plukken die aan de zijkant lagen. En zo weer door. Het losse hooi werd ook wel vastgelegd met een hooiboom.

Dan reed je met de kar naar huis en dan moest het hooi nog op de hooiberg. Op het Overeind hadden we een grote hooizolder. Later hadden we een hooitransporteur maar eerst hadden we een hooigrijper. In een hooiberg gaat het heel mooi eigenlijk. Dan stond er een trekker aan het touw van de hooigrijper. Dan sloeg je de hooigrijper in het hooi op de kar. Als die er eenmaal goed in zat dan ging er iemand met de trekker een eind rijden. Dan ging de grijper aan het touw omhoog en de rails af helemaal achter in de stal.

De grijper en de rails zaten op zolder. Maar dat werd al gauw te laag. De grijper is een heel apparaat en daar zat ook nog wat tussen. Dus dan moest je in de stal het hooi ook nog omhoog werken. In een hooiberg ging het veel mooier met de grijper. Want dan draaide je

het dak omhoog, dan ging het ding mee omhoog. De grijper zat gewoon vast aan het dak. Je kon het hooi ook gemakkelijker uitspreiden. Je hoefde het alleen maar weg te leggen. Mijn zus reed dan met de trekker heen en weer.”

Specialisatie en schaalvergroting

Vroeger was het heel gewoon om als boer meerdere takken te hebben. Theo: “Oorspronkelijk op het Overeind hadden we varkens en kippen en fruit en in het begin ook nog wat akkerbouw, wat graan. Dat graan was eigenlijk al een beetje voor mijn tijd. Het was ook een beetje risicospreiding.

Zo had je eigenlijk nooit een rustige tijd. Midden in de winter was het een rustige tijd voor de koeien en dan moest je weer snoeien. Zo was je altijd wel bezig. Hetzelfde met de kippen. Je moet eigenlijk specialiseren, je kunt niet 4 ballen in de lucht houden. De varkenstak is toen afgestoten en de specialisten

zijn varkens gaan houden. Zo is toen de scheiding gekomen van toen iedereen eigenlijk alles had.

Specialisatie heeft misschien wel nadelen maar iedereen wil een goedkoop lapje vlees hebben. Als dat geleverd kan worden door een boer die dat goedkoop kan, dan is dat ideaal. En het moest ook.

Hetzelfde als met de schaalvergroting in de veehouderij, precies hetzelfde bij de varkenshouderij.

Je verdient maar een paar centen aan een varken maar als je er maar genoeg hebt, dan kan het wel.

Het werd ook gestimuleerd door de overheid en de bank. Na de oorlog is alles in een stroomversnelling gekomen. Toen kreeg je rentesubsidies enzovoort. Er moest gewoon eten komen. Ze wilden niet dat er weer honger zou kunnen komen. Daar denken ze nu weer wat gemakkelijker over.”

Als Theo begint is 30 koeien een behoorlijk bedrijf. “Ik heb nu ongeveer 80 koeien. De meeste boeren hebben nu 120 koeien per persoon, dan is het rendabel. Dat kunnen ze, mede door de automatisering, ook behappen.”

Natuurbeheer

“Aan natuurbeheer doen we ook. Rondom de maispercelen hebben we akkerranden, bloemenranden voor de insecten. Verder ook weidevogelbeheer. We maken een stukje plas-dras. In het voorjaar zetten we het

onder water. Dan kunnen de vogels daar lekker bivakkeren. Die houden van nat en droog bij elkaar. Zo rond 15 juni mogen we dat dan weg laten lopen en dan mag ik het nog een keer maaien. Daar mag ook geen kunstmest of mest op.

We doen ook aan weidevogelbeheer op het maisland, dat de nesten beschermd worden. De jongens van de weidevogelaars zoeken de nesten op zodat we er omheen kunnen werken.

Als er bemest wordt, tegenwoordig gaat dat met sleepslangen, dan hebben we een apart dingetje over het nest heen, dan rolt de slang daar overheen. Daarna haal je het dingetje weer weg en dan is er niks aan de hand.

Vroeger zaten de Kieviten overal maar nu clusteren ze zich allemaal op het maisland. En op het weiland zitten ze bijna niet meer. Grutto's en Tureluurs die zitten wel in het gras. Die proberen we ook te vinden en omheen te werken. Dat is ook dit jaar gelukt. Grutto en Tureluur, allebei.

Dat is nog wel een kunst om die te vinden. Ze broeden wat later, dan is het gras al wat langer. Die zetten het gras ook wat omhoog. We zijn aan alle kanten aan het proberen om ze te vinden. We zoeken ze ook met drones, met een warmtebeeld camera. Dat valt ook nog tegen.”

Regels

“De landbouwtelling die je nu in moet vullen was er vroeger ook. Dat was toen gezellig. Je ging met z'n allen naar Het Gebouw toe. Daar moest je zeggen hoe-

veel hectares enz. je had en ging je een borreltje drinken. Dat was ook officieel maar het werd gewoon opgeschreven. Maar nu is het allemaal regeltjes en dingetjes en vinkjes en toestanden. Je moet er wel een specialist bij halen. Zelf is dat niet meer in te vullen.

Het is meer bureauwerk geworden. Dat waardeer ik niet als positief. Dat zei ik tien jaar geleden al. Dat hou ik zo niet lang meer vol. Van de administratie daar wordt je helemaal gek van! Je huurt nu elke keer mensen in om de administratie te kunnen doen. Dat kost handenvol geld. De bureaus varen er wel bij.”

Mooi leven

En is het ondanks alle regels nog mooi om boer te zijn? “Ja,” zegt Theo: “Eigenlijk is alles mooi aan het boerenbedrijf, aan boer zijn. Als het allemaal lekker loopt, dan is het plezierig. Dan kun je zeggen: ‘Die koe doet het goed, die geeft lekker melk en die heeft het naar haar zin’. En het lukt weer met de voederwinning en dat soort dingen. Daar geniet ik van.”

Toelichting bij de foto's:

Theo de Wit staat op geen van de foto's. De foto met de weidewagen is afkomstig uit de dorpsfilms van Caecilia. De foto van de koeien op de Lagedijk is van een onbekende maker. De foto van de hooigrijper is gemaakt in de Polder Mastenbroek bij Zwolle. <<

De

pen-
ningmeester over
de jaarlijkse
bijdrage

Allereerst een positief bericht. Dit jaar hebben alle donateurs, op één na, aan al hun verplichtingen voldaan. Hartelijk dank. Daarmee kunnen wij ons werk doen.

Voortaan zit bij de *Nieuws over Oud* van april een brief met het verzoek om de jaarlijkse bijdrage te betalen.

Uiteraard mag u al eerder de bijdrage van € 15,00 overmaken naar rekeningnummer NL 56 RABO 0357 5155 36 ten name van de Stichting Archeologie en Historie. Dan wel graag met vermelding van de naam die bij ons bekend is (zie etiket) plus uw donateurnummer of uw adres. We hebben immers meerdere donateurs met dezelfde naam. Het komt ook regelmatig voor dat degene die betaalt een andere naam heeft dan bij ons bekend is.

Heeft u vragen over de jaarlijkse bijdrage of wilt u een naams- of adreswijziging doorgeven dan graag een mail naar schalkwijks.museum.adm.@outlook.com.

Alvast onze hartelijke dank.<<

Column

Witlof

Marianne Daems

Ouder worden is helemaal niet makkelijk. Een beetje leuk ouder worden is zelfs best lastig. Gelukkig krijgen we van alle kanten tips om de oude dag zo gezellig en gezond mogelijk te bereiken.

Volgens de overheid kunnen we, met enige aanpassingen, echt heel lang zelfstandig thuis blijven wonen. Trapliften, douchekrukjes, diepvriesmaaltijden en af en toe een uurtje thuiszorg en klaar ben je. Ook helpt het enorm als je een instrument leert spelen, een nieuwe hobby oppakt, eindeloos Sudoku's oplost en oefent om een minuut lang op één been te staan.

Je kunt zelf heel veel goeds doen voor je gezondheid. Let op je koolhydraten en eet meer eiwitten bijvoorbeeld. Onlangs kocht ik een boekje met de intrigerende titel: 'n Beetje leuk ouder worden. Daarin staan ongelooflijk veel tips op het gebied van voeding, bewegen, je brein en je uiterlijk. Alles om eens flink aan jezelf te werken.

Een van de grappigste ideeën luidt: eet meer witlof! Iedereen kent natuurlijk de witlof uit zijn jeugd, de bittere smaak, de slobberige structuur en het vieze papje dat er bij hoorde. Vergeet dat allemaal! 'Witlof is rijk aan fermenteerbare vezels, die als voedingsbodem dienen voor de goede melkzuurbacteriën in je darm. En witlof helpt ook nog eens de lever ontgiften', zegt immunoloog Eric Claassen. 'En wanneer je darmen van streek zijn, eet dan witlof, dat werkt veel beter dan een kopje thee met een beschuit.'

Ik ben overtuigd. Ik ga naar de winkel, witlof kopen. <<

Een komfoor uit Tull en 't Waal

Vindplaats 'Slijkerveerhuis' aan de Lekdijk te Tull en 't Waal

Ben van der Werf

Een komfoor is een aardewerken pot waarmee je voedsel warm kon maken of houden.

Het komfoor is 12,5 cm hoog, heeft een diameter van 13,5 cm aan de binnenzijde en 18 cm aan de buitenzijde. De diameter van de bodem is 13 cm. Aan de binnenzijde van de rand zijn op drie plekken uitstulpingen van zo'n 1 cm breed aangebracht.

Het komfoor is van witte klei en groen geglaazuurd. De binnenzijde is 5 cm vanaf de bodem ongeglazuurd gelaten. Onder de rand bevinden zich in de wand om en om vier uitgesneden hartjes en zes uitgesneden halve maantjes. Aan het komfoor zitten twee opstaande, gedraaide oren van 7 cm breed en 1,5 cm dik.

De bodem heeft drie (afgesloten) pootjes. Aan de cirkels in de bodem kun je afleiden dat het komfoor met een rechtsdraaiende beweging van de draaischijf is gehaald.

Het komfoor uit het Slijkerveerhuis van boven en van onderen gezien.

De werking van een komfoor

Onderin het komfoor werden gloeiende kooltjes gelegd. Bovenop de rand of op de uitstulpingen in de rand werd een pot met voedsel geplaatst.

De hartjes en halve maantjes zorgden voor aanvoer van zuurstof om het verstikken van de kooltjes te voorkomen, waardoor deze bleven smeulen.

De pootjes onder de pot zorgden ervoor dat de warmte van de kooltjes kon worden afgevoerd en niet voor beschadigingen in de tafel zorgde.

Herkomst en datering

Het komfoor is mogelijk in Gouda vervaardigd en dateert rond de 1880 – 1900.

Bronnen

Facebookgroep

Aardewerk Steengoed Scherven & Glas

Collectie Nederland: Musea, Monumenten en Archeologie <<

't Is wit en...

Test je kennis met 't Is wit en...

Eerst proberen, dan de antwoorden opzoeken (op een andere pagina).

1 melkbaard = haar op de kin van een /nee
melkboer

Winnaar van de melkquiz

Tijdens de tentoonstelling over de Boerendagen was de melkquiz uit 1983 ook weer te maken. De quiz bevatte 23 zinnige en onzinnige vragen over melk.

Aan de winnaar hebben we een zuivelproduct uit Schalkwijk beloofd. Af te halen in het museum op zondag 26 november. Gelukkig hoefden we zelf niet de antwoorden op te zoeken. Dat hadden de organisatoren van de Boerendag in 1983 al gedaan.

Om het wat moeilijker te maken hadden we deze keer de antwoorden verderop in het programmaboekje onzichtbaar gemaakt.

De winnaar met de meeste goede antwoorden is Wout (geholpen door zijn moeder). Gefeliciteerd Wout. We zullen zijn moeder ook een mailtje sturen.

Veerhuis Oud-Slijkerveer aan de Lekdijk, vindplaats van de het komfoor.

Over de Trip gesproken...

Ben van der Werf

We hebben in Nieuws over Oud – Jaargang 29, nummer 57 in het artikel Voor paal gaan staan kunnen lezen dat er nog vijftien Provinciale Grenspalen aan de Trip te Schalkwijk te vinden zijn. Behalve dat de Trip een provinciale weg was, valt er nog veel meer over de weg te vertellen.

Waar komt de naam ‘Trip’ vandaan?

In het boek *Schalkwijk; De geschiedenis van een Stichts dorp* van Piet Heijmink Liesert lees ik dat de Trip in 1631 door de Staten Generaal van Utrecht wordt aangelegd om een betere verbinding met de stad Utrecht tot stand te brengen. Vóór die tijd kon je de stad Utrecht bereiken via de Uitweg, (oude) Poeldijk en Schalkwijkseweg

om bij de ‘Leebrug’ te kiezen tussen rechtsonder (Leedijk, Loerikseweg en dorp Houten) of linksom (Houtensewetering, Veerwagenweg en wederom dorp Houten). Vanuit het dorp Houten kon je vervolgens je weg richting Utrecht vervolgen. Het bleek een hele onderneming om je over de slechte kleiwegen een weg te banen. Bij de aanleg werd er kennelijk rekening gehouden met de eigenaren van de landerijen waardoorheen de weg werd aangelegd. Het resultaat was een lange kronkelige weg die mensen deed denken aan een trip, tripe of trijp, oude woorden voor de ingewanden van een dier, vooral de pens.

Op Utrecht|HisGIS kun je oude kaarten op nieuwe kaarten

leggen, zodat je de oude situatie (1925) kunt vergelijken met de huidige situatie. De kronkelige weg is goed zichtbaar. Ook kun je zien dat de Trip vroeger oostelijker op de Uitweg aansloot.

Utrecht in woord en beeld

In het blad *Utrecht in Woord en beeld*, jaargang 7, 1931-1932, nummer 50, 4-3-1932 vond ik de foto hiernaast. De foto bleek op de Trip te zijn gemaakt, maar ik herken de locatie niet. Rechts van de vrachtwagen is de R.K. Michaëlkerk te zien. We kijken dus écht naar een stukje Schalkwijk. Onder de foto stond een uitgebreid bijschrift:

‘Menig autorijder heeft grijze haren gekregen van de gevaarlijke bochten en zachte bermen in den weg van Houten naar Schalk-

Tolhuisje aan de Uitweg

wijk, en het aantal wagens, dat in de sloot naast den weg terecht kwam, is niet te tellen. Gelukkig heeft de provincie de verbetering van deze weg thans krachtig ter hand genomen, op sommige plaatsen is zelfs een geheel nieuwe tracé ontworpen, waardoor enkele bochten afgesneden zijn. Over enkele weken zal deze bocht tot het verleden behoren en is er tusschen Houten en Schalkwijk een moderne weg met een prachtig wegdek tot stand gekomen.'

Tolhuisje

De Trip was dan wel 'een betere verbinding', maar daarmee waren de problemen niet opgelost. Behalve het bochtige karakter was de weg zó smal, dat er volgens het Gelders Archief op verschillende plekken uitwijkplaatsen werden ingericht. Verkeersregels moesten ervoor zorgen dat tegemoetkomende

rij- of voertuigen elkaar op de uitwijkplaatsen konden passeren. Ook waren de kleiwegen bij hevige regenval en 's winters moeilijk berijdbaar.

De Trip werd in 1775 door het aanbrengen van een stevig zandbed beter begaanbaar gemaakt. De door de Schotse ingenieur John McAdam (1756-1836) ontwikkelde nieuwe methode bood een mogelijkheid om de zandwegen van Utrecht naar de veren van Beusichem en Culemborg verder te verbeteren. De Macadammethode hield in dat een sleuf ter breedte van ongeveer de bestaande zandweg werd gegraven die vervolgens werd gevuld met puin, dat naar boven toe steeds fijner werd. Dat geheel werd uiteindelijk vast in elkaar geplet met een speciale ijzeren rol van 1.000 kg. Voor de bestrijding van de kosten van het onderhoud en de lasten van de leningen werden vier tolhuizen gebouwd: in Utrecht, Houten, Schalkwijk (bij de Uitweg) en aan de Lekdijk.¹

¹ Het Kromme-rijng gebied 2014 2 (tussenrijnenlek.nl) - Wijnand Thoomes - De verbetering van de infrastructuur rond Houten en Schalkwijk in de negentiende eeuw

Het tolhuisje aan de Uitweg uit 1830 staat er nog steeds.

Een nieuw tracé

De problemen zijn daarmee nog niet opgelost. De weg blijft immers smal en bochtig. Daarnaast neemt het verkeer toe wat leidt tot spoorvorming in de McAdamweg en een toename van het aantal ongevallen. Om een eind aan de ellende te maken besluit de provincie tot het nemen van drastische maatregelen. De weg wordt verbreed en op sommige plaatsen is zelfs een geheel nieuwe tracé ontworpen, waardoor enkele bochten afgesneden zijn. Op bijgaande foto's kun je de oude situatie vergelijken met de huidige situatie. Ik kan de foto uit 'Utrecht in woord en beeld' nu plaatsen.

Langs de nieuwe weg werden de Provincie Grenspalen geplaatst waarover elders in dit blad te lezen valt. Met de komst van het Amsterdam-Rijnkanaal verloor de Trip zijn functie als doorgaande weg van Utrecht naar Culemborg. De Schalkwijkseweg heeft deze functie overgenomen. De Trip is als verbindingsweg tussen Utrecht en Culemborg geschiedenis. < <

Tentoonstelling over winkels in Schalkwijk en Tull en 't Waal

Christ Essens

De nieuwste tentoonstelling in Museum Dijkmagazijn De Heul heeft als titel Voorheen was alles te koop in Schalkwijk en Tull en 't Waal. Dat was ook echt zo. Van allerlei soorten levensmiddelen, bloemen, tabak en gedestilleerd tot huishoudelijke artikelen, radio's en benodigdheden voor de land- en tuinbouw. De tentoonstelling loopt in ieder geval tot de laatste zondag van januari 2024.

Van oudsher hadden Schalkwijk en Tull en 't Waal een uitgebreid 'winkelapparaat'. In een brief uit 1949 noemde de burgemeester 30 Schalkwijkse en 6 Tull en 't Waalse winkels. Vaak verkopen ze een combinatie van producten. Van een groot aantal winkels zijn foto's of producten te zien in de tentoonstelling. Ook zijn er soms krantenartikelen en voorwerpen bewaard gebleven.

Koopt in den vreemde niet, wat eigen plaats U biedt

Dat was de doelstelling van de Mitento (de Middenstandstentoonstelling) die gehouden werd op 1, 2 en 3 mei 1948. In totaal deden maar liefst 31 'middenstanders' mee aan die tentoonstelling. Deelnemers moesten afkomstig zijn uit de middenstand uit één van beide dorpen. Zij mochten artikelen exposeren die nu of in de naaste toekomst geleverd kunnen worden.

Ook leveranciers van steenkolen en landbouwmachines en het katholiek thuisfront namen deel. Van een aantal deelnemers en van hun producten zijn zo'n twintig foto's in de tentoonstelling te zien.

Vijf kruideniers en meerdere verkopers van rijwielen

Zo'n 75 jaar geleden zijn in Schalkwijk maar liefst bij vijf winkels kruidenierswaren te koop. In Tull en 't Waal bij twee winkels. De meeste kruideniers

verkopen niet alleen kruidenierswaren maar ook wijn en sterke drank. Slechts door de combinatie van activiteiten houden zij het hoofd boven water.

Koopavond, Sinterklaas en uitbreiding in de omgeving
Eind jaren zestig nemen de winkeliers in Schalkwijk volop initiatieven om de klanten beter van dienst te zijn. In 1968 verschijnt er een artikel in de pers over een mogelijke wekelijkse koopavond op vrijdag. De winkels in Houten wachten af maar “de winkeliers van Schalkwijk hebben de overtuiging, dat het publiek gebaat zal zijn met een wekelijkse koopavond. Deze zou moeten worden gesteld op vrijdagavond, omdat de meeste ingezetenen hun grote inkopen

aan het einde van de week doen.” In januari 1969 ontvangt het bestuur van de Schalkwijkse winkeliersvereniging toestemming van het gemeentebestuur voor de koopavond op vrijdagavond van 19:00 tot 21:00 uur. Vrijdag 31 januari is de eerste officiële koopavond in Schalkwijk meldt het *Utrechts Nieuwsblad* op 7 november 1968 en 29 januari 1969 .

1968 is ook het jaar waarin de winkeliersvereniging ‘namens alle inwoners van Schalkwijk de goedheiligman een hartelijk welkom zal bereiden’. In het dorp nemen 14 winkeliers het initiatief voor de intocht. Op 23 november houdt de Sint, ‘terzijde gestaan door een aantal Pieten op een levensechte schimmel en voorafgegaan door muziekkorps *Sint Caecilia* zijn intocht.’ Ter gelegenheid daarvan laat de winkeliersvereniging een vouwblad drukken waarin alle winkeliers hun waren aanprijzen. Om het winkelbezoek te bevorderen is aan de aktie ook een prijsvraag verbonden.

Het vouwblad geeft een mooie indruk van wat er in 1968 zoal te koop is in Schalkwijk. Het vouwblad is uiteraard te zien in de tentoonstelling.

Aan de Sint Nicolaas-actie nemen de volgende winkeliers deel:

- J. Baas, Provincialeweg 5, Schalkwijk.
 - H. T. H. J. Geerdes, Lange Uitweg 7, Schalkwijk.
 - N. A. W. v. d. Heuvel, Provincialeweg 7, Schalkwijk.
 - H. Heijmink, Jhr. Ramweg 38, Schalkwijk.
 - H. Kruijssen, Provincialeweg 9, Schalkwijk.
 - H. J. Kuijer, Jhr. Ramweg 16, Schalkwijk.
 - H. P. Okkerman, Lagedijk 22, Schalkwijk.
 - N. C. van Ramselaar, Lagedijk 74, Schalkwijk.
 - J. G. de Roos, Jhr. Ramweg 25, Schalkwijk.
 - J. Schevers, Provincialeweg 16, Schalkwijk.
 - A. J. Smit, Jhr. Ramweg 23, Schalkwijk.
 - G. Spruijt, Lange Uitweg 11, Schalkwijk.
 - N.V. Uyterwaal, Jhr. Ramweg 41, Schalkwijk.
 - R. H. v. d. Ven, Provincialeweg 28, Schalkwijk.
- Het vervoer van Sint Nicolaas wordt verzorgd door het Garage- en Taxibedrijf W. A. de Kruif, Provincialeweg 53, Schalkwijk.

De familie Schouten voor hun winkel.

Winkels in de dorpen krimpen en sluiten uiteindelijk

Door de toenemende mobiliteit van de inwoners en de opkomst van zelfbedieningszaken en winkelcentra in de omgeving worstelen bedrijven met hun toekomst. Bloemist Heijmink en schoenmaker Baas openen ook een winkel in Houten. Bakkerij Kuijer opent zelfs een groot aantal filialen in omliggende plaatsen. Dat zal hen uiteindelijk niet redden. De plannen voor een eigen Schalkwijks winkelcentrum komen niet van de grond.

Reorganisaties, zoals van de drie (!) bakkers (Roos, v.d. Klij en Kuijer) die in 1974 hun bezorging combineren, kunnen niet voorkomen dat uiteindelijk alle bedrijven moeten stoppen. Als 'melkboer' Gerritsen in 1995 stopt, is er alleen nog een slager en een broodbus in Schalkwijk. Slagerij Stokman stopt later ook. Nico van den Heuvel (o.a. tabak, kaarten en tijdschriften) houdt het het langst vol, tot na 2010.

Nieuwe bedrijvigheid

Levensmiddelen kunnen sinds een aantal jaren weer in Schalkwijk gekocht worden, bij de Spar. Voor groente, fruit en zuivel kun je ook terecht bij stalletjes langs de weg. Tegenwoordig is er ook weer een rijwielhandelaar.

Toelichting bij de foto's: Boven op p.17 v.l.n.r.: Bakker Elings, bakker Kuier en kruidenier Hommelberg bezorgen. Foto p.38: De familie Schouten voor de winkel.

De foto's van Kees Hommelberg uit 1939 en de familie Schouten uit 1926 zijn uit de collectie van Wim van den Heuvel. De anderen uit de eigen collectie van het museum. <<

Uit de collectie:

De Mangel

Nelleke Bogaard

In 2021 kregen we van de heer H. Wieman een mangel aangeboden, die ooit gebruikt is in Schalkwijk.

Vroeger was de was doen een tijdrovende klus, alles gebeurde handmatig.

Op maandagmorgen begonnen de meiden met het hele wasritueel. De was werd in de week gezet in water waaraan wat soda was toegevoegd. Daarna werd de was met een houten knijper uit de tobbe gevist en soms, even gekookt in een sopje, daarna flink soppen, goed uitwringen en weer in het sop enz. Een zware klus waarbij de mangel niet mocht ontbreken. Deze werd gebruikt om het vocht uit het gewassen textiel te halen voor het vlak strijken.

Tussen de twee rollen waarvan de afstand ingesteld kan worden, werd het wasgoed doorgedraaid, waardoor het water er uitgeperst werd.

Door de mangel gehaald
Maar niet alleen het wasgoed werd door de mangel gehaald. De meiden die met de was bezig waren hadden alle tijd om tijdens het werk van alles en nog wat te bespreken.

De grondigheid waarmee de meiden hun gespreksonderwerpen behandelden was allicht te vergelijken met de behandeling van de was tussen de twee rollers door. En om over anderen te kletsen, dat is van alle tijden en zo werd niet alleen het wasgoed maar werden ook anderen hartgrondig door de mangel gehaald.

De boerin zal wel vaak gedacht hebben laat ze maar kletsen, daar is toch geen kruid tegen gewassen, ik laat ze in hun sop garkoken!

Bron: *Boeiende bakerpraat en hete hangijzers; meer dan 50 hedendaagse uitdrukkingen in een onverwacht historisch perspectief door Henny Buld en Jeannet Boverhof (2003).* <<

Uit de collectie:

Laden voor kostbaarheden

Christ Essens en Ben van der Werf

Intussen hebben wij als museum meer dan 1.500 kleine en grote voorwerpen uit of over Schalkwijk en Tull en 't Waal in beheer. Die worden allemaal nagelopen en gefotografeerd. Af en toe krijgen we ook voorwerpen zonder dat daarbij een verklaring of de schenker van bekend is. Bij onze werkzaamheden in de zomer vonden we drie metalen laden die nog niet ingeschreven waren als gift.

Inmiddels zijn we er via een oud-medewerker van de Rabobank achter: Het zijn laden voor kostbaarheden die in gebruik waren bij de bank in Schalkwijk.

Vroeger had de bank safeloketten. Dat waren kleine langwerpige laden in een zware ijzeren kast in de kluis van de bank. Je kon daar alleen tijdens de openingstijden van de bank bij, in het bijzijn van een medewerker die dan discreet de andere kant op keek. Maar de medewerkers kregen wel eens vragen van klanten waar zij dan geen of een algemeen antwoord op konden geven

In de lades kon je belangrijke papieren en sierraden (of geld) opbergen. Blijkbaar zaten er ook wel eens wapens in, wat volgens de huurovereenkomst verboden was.

De huur van zo'n lade bedroeg een paar tientjes per jaar. <<

Voor paal gaan staan (2)

Provinciale grenspalen

Ben van der Werf

In de vorige Nieuws over Oud beloofde ik om u op de hoogte te houden van de ontwikkelingen rondom de Provinciale Grenspalen aan de Trip. Een korte update.

Ik heb contact gehad met de *Monumentenwerkgroep* waarvan Johan van der Gun de kartrekker is. Kort door de bocht: 'Het heeft onze aandacht, maar zolang de grenspalen niet onder de kleine gemeentelijke monumenten vallen, ben je afhankelijk van de eigenaren van de grond waarop de grenspalen staan. Ook is er weinig budget en mankracht beschikbaar waardoor het lastig is om iets te ondernemen.'

Gerco Wicherson, beleidsmedewerker *Natuur, Landschap, Recreatie en Cultureel Erfgoed* bij de Gemeente Houten heeft inmiddels een bescheiden budget toegekend. Hij wacht concrete plannen af.

In de afgelopen periode is er het volgende ondernomen:

1. De grenspalen zijn tijdens de Open Monumentendag op 10 september nadrukkelijk in beeld geweest. Bezoekers aan eethuis 'Ster' in de Kersentuin aan de Trip werden uitgenodigd de palen 'onder handen' te nemen.

2. In een artikel in het Houtens Nieuws van 10 september vroeg Johan van der Gun nogmaals aandacht voor de grenspalen.

3. Ook nam Johan wethouder Wouter van den Berg mee op een grenspalenroute op het Eiland van Schalkwijk en 't Goy samen met beleidsmedewerker cultuurhistorie Anke Beisterveld.

Johan is dus goed bezig!

Zelf ben ik op mijn zoektocht naar de eigenaren van de grond tot de ontdekking gekomen, dat de gemeente Houten zelf (tijdelijk) eigenaar is. Biedt kansen zou je zeggen.<<

Uit de collectie:

Waakmeester insignes en een kruiwagenwiel

Christ Essens

Het dorpsmuseum van Schalkwijk en Tull en 't Waal is gevestigd in het voormalige Hoofdmagazijn van het Hoogheemraadschap van de Lekdijk Bovendams. Daarom zijn we extra geïnteresseerd in verhalen en voorwerpen die te maken hebben met het hoogheemraadschap. In september kregen we drie zulke voorwerpen van Hans Bra-mer. Het gaat om twee 'waakmeesters insignes' en een bijzonder kruiwagenwiel.

De waakmeesters insignes zijn van metaal met een doorsnede van 4 centimeter en ongeveer 2 millimeter dik. De waakmeesters droegen deze op hun kleding als teken van hun waardigheid. De waakmeester was de persoon die bij watersnood het toezicht had over een deel van een dijk en de hulpmiddelen om eventuele schade te verhelpen.

Op een oude foto van het interieur van 'ons hoofdmagazijn' staan allerlei planken. Die werden onder andere gebruikt om met kruiwagens over te rijden, ook in natte omstandigheden. Met een 'normale' kruiwagen kan dat bij nacht en ontij makkelijk misgaan. Het wiel van de grintkruiwagen dat wij kregen is daarom extra smal en met twee smalle opstaande metalen randen. Dat lijkt lastig rijden maar op gladde planken geeft dat juist extra grip. <<

Jaargang 29

Nummer 58

Oktober 2023

NIEUWS OVER OUD is een uitgave van de Stichting Archeologie en Historie Schalkwijk en Tull en 't Waal. Het verschijnt twee maal per jaar en wordt gratis toegezonden aan donateurs van de Stichting. De jaarlijkse minimumbijdrage vanaf 2023 is € 15,00. Bankrekening NL56 RABO 0357 5155 36 ten name van de Stichting Archeologie. Vermeld daarbij ook uw donateursnummer. Onze administratie is bereikbaar via schalkwijks.museum.adm.@outlook.com

Het museum is geopend op de laatste zondag van de maand (behalve in december) van 11.00 tot 16.00 uur of op verzoek. Contactpersoon museum: Wim van den Heuvel 030-6012524

*Redactie: Christ Essens en Ben van der Werf, Biesterlaan 8,
3998 KK Schalkwijk, info@museuminschalkwijk.nl
en 06-22562996.*

*Vormgeving van dit nummer:
FEL, Schalkwijk*

De Stichting Archeologie en Historie Schalkwijk en Tull en 't Waal aanvaardt geen enkele verantwoordelijkheid of aansprakelijkheid voor de inhoud van de artikelen. Die berust bij de auteur van een stuk. De Stichting heeft ernaar gestreefd de rechten op de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Diegenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de Stichting wenden.

Belangstelling voor de plaatselijke historie en oude voorwerpen!

Bestudeer oude foto's

Wat is dit en hoe oud is het?

Bezoek dan Dorpsmuseum Dijkmagazijn De Heul

Provincialeweg 70, Schalkwijk

geopend: elke laatste zondag van de maand (behalve in december)

11.00 - 16.00 uur

of word medewerker